

ROSTÁS ZOLTÁN

MAGYAROK A ROMÁN SZOCIOLÓGIA NEMZETKÖZI KAPCSOLATRENDSZERÉBEN

A román–magyar szociológiai kapcsolatok vizsgálata nem tekinthető újdonságnak, főként nem Erdélyben. Amint – az '50-es évek vége felé – lazulni kezdett a sztálini fogantatású ideológiai berendezkedés, lassanként napirendre került a szociológia rehabilitálása a román és az erdélyi magyar szellemi életben is. Ez a rendkívül vontatott folyamat a hatvanas évek közepén felgyorsult, s amikor 1964-ben nyilvánosan elismerték Dimitrie Gusti professzor és a két világháború közötti szociológiai iskolájának érdemeit, szinte azonnal felmerült a román–magyar szociológiai kapcsolatoknak a vizsgálata is. Ennek fő kezdeményezője Gáll Ernő, a kolozsvári *Korunk* 1957-ben indított új folyamának főszerkesztője volt, aki egyébként elsőként vetette fel a régi román polgári szociológia újraértékelésének időszerűségét magyar és román nyelven megjelent könyvében 1958-ban.

Mínthogy a magyar szociológiai és főleg a szociológiatörténeti vizsgálódások újbóli intézményesítése akadályokba ütközött, a témával foglalkozó szerzők a román–magyar kapcsolat felidézését igen gyakran egyfajta *villámháritónak* tekintették. Ily módon alakult ki az a tévhit, hogy az erdélyi szociológia egyfajta függvénye a románnak. A hetvenes években Balázs Sándor már sokkal árnyaltabb képet alkotott e viszonyról.¹ Sajnos ez az elemzés nem jutott el a román olvasóhoz. Kissé megkésve a kolozsvári szociológusok is felzárkóztak a két világháború közötti erdélyi magyar szociológia újradefiniálásához.² Az 1989-es fordulat után Cseke Péter, már korábban elkezdett gyűjtéseire támaszkodva, hozzájárult a harmincas évek erdélyi magyar szociográfiai irodalmának az értelmezéséhez.³ Másrészt az is igaz, hogy a hat-

* A Balassi Intézet – Bukaresti Magyar Intézet által 2014. október 9-én megszervezett azonos című konferencia előadásainak szerkesztett változata.

¹ BALÁZS Sándor: *Szociológia és nemzetiségi önismeret (A Gusti-iskola és a romániai magyar szociográfia). Kritikai tanulmány*, Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1979.

² Itt megemlíthető a megjelenés előtt álló tanulmánygyűjtemény: MAGYARI Tivadar – VERES Valér (szerk.): *Tanulmányok Venczel József munkásságáról. Az erdélyi magyar társadalomkutatás kezdetei*, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.

³ Cseke Péter már 1986-ban elkészült egy fontos dokumentumgyűjteménnyel, *Erdélyi Fiatalok. Dokumentumok, viták (1930-1940)* címmel, amelyet a Kritérium Könyvkiadó ki is nyomtatott, de cenzoriális okokból megtiltották terjesztését. Az utóbbi negyed szá-

vanás-nyolcvanas évek román kutatói beérték annak kijelentésével, hogy a Gusti-iskola világhírű volt, de nem foglalkoztak az iskola külső kommunikációs stratégiájának megismerésével, nemhogy odafigyeltek volna a magyar kapcsolat fontosságára. E téren is jelentősen javult a helyzet az utóbbi 15 évben, részben azért is, mert a Bukaresti Tudományegyetem Szociológiai Doktori Iskolája keretében új forrásokra támaszkodva, társadalomtörténeti megközelítésben vizsgáljuk újra a Gusti-iskola történetét, beleértve annak kommunikációs világát is.⁴ Ebben a szövegben tehát arra teszek kísérletet, hogy felvázoljam a két világháború közötti magyar értelmiségiek helyét a Gusti-iskola kapcsolatrendszerében.

Kapcsolatépítési előzmények

Kétségtelen, a román és a magyar társadalomtudományi kapcsolatok története az első világháború utáni években kezdődött.⁵ Ám az is világos, hogy ezek a kapcsolatok nem alakulhattak volna ki, ha az iskolaalapító Dimitrie Gusti tudományszervezői munkája nem helyezett volna eleve hangsúlyt a külföldi kapcsolatok elmélyítésére. Tízéves németországi és franciaországi tanulmányútját követően, 1910 áprilisában Jászvásáron tartott bevezető előadásában nagy ívű tudományos és társadalompolitikai stratégiát vázolt fel. Ebben a szociológia művelését európai összefüggésekben szándékolta meghonosítani: „Arra törekszünk, hogy olyan szociológiai és etikai szemináriumot alapítsunk, amelyeket összekapcsolhassunk nyugati tudományos intézetekkel, mint amilyen a brüsszeli SOLVEY Szociológiai Intézet, vagy Bücher államtudományi, Lamprecht világtörténeti szemináriumai Lipcsében, vagy Liszt híres berlini kriminalisztikai szeminárium, hogy mindössze négy példát említsek.”⁶ Tehát számára nemcsak az volt fontos, hogy a szociológia tudományát átadja az egyetemi ifjúságnak, hanem az is, hogy új, nyugaton is érvényes, szakszerű tudást vezessen be a román nyilvánosságba. Az általa intézményesített szociológiaoktatást már jászvásári működése elején pró-

zadban a szerző számos tanulmánya, forráskiadványa mellett, 2008-ban, a Magyar Napló Kiadónál megjelentette *A magyar szociográfia erdélyi műhelyei* című kötetét.

⁴ Számos tanulmány jelent meg a román-magyar kapcsolatokról román és angol nyelven. Az első kötet: SALAMON Márton László: *Un aliat uitat. Relațiile româno-maghiare în sociologia interbelică* [Az elfelejtett szövetséges. Román-magyar kapcsolatok a két világháború közötti szociológiában], Editura Tracus Arte, București, 2014.

⁵ A Társadalomtudományi Társaság és a Huszadik Század erdélyi román munkatársai, mint Vasile Goldiș vagy Cornel Grofșoreanu, minthogy akkor magyarul írtak, nem tekinthetők e kapcsolat részeseinek.

⁶ GUSTI, D[imitrie].: *Sociologia Militans* [1934], Fundația Regele Mihai I, București, 1946, 45. p.

bálta korszerűsíteni, céljairól, eredményeiről német szaklapokban is beszámolt. Így jelent meg az első szociológiaszeminárium megalakításáról szóló jegyzete és az egyetemi könyvtár megreformálásáról szóló írása. Egyetemi modernizációs munkáját 1913-ban kiszélesítette az egész román társadalomtudományra, amikor szakfolyóirat indítására tett kísérletet. Munkatárstoborzó szövegéből kiderül, hogy a kor jeles európai szociológusainak közreműködésére is számított.

A balkáni háborúk, majd az első világháború kitörése nemcsak Gusti folyóirat-indítási terveit keresztelte, de szétzilálta a szociológusok nemzetközi együttműködését is. Az 1893-ban létrehozott Nemzetközi Szociológiai Intézet első kongresszusát 1894-ben tartották meg, de a kétévente ismétlődő nemzetközi összejövetelek sorozata megszakadt a háború kitörése miatt. Ez idő alatt takaréklángon volt mind a szociológia, mind az egyetemi oktatás. De Gusti kihasználta azt a körülményt, hogy Románia 1916-os háborúba lépésével a román fővárost át kellett menekíteni Jászvásárra a délről benyomuló német hadsereg elől, amely meg is szállta Bukarestet. Így az egykori moldáv fejedelmi székhely a román politikai elit és értelmiség gyűjtőtáborává alakult. Gusti professzori lakása is értelmiségi szálláshelyé, de ugyanakkor társadalomtudományi műhelyé alakult, ahol a háború után indítandó tudományos és társadalompolitikai egyesület programja volt a fő vitatéma. Így kerülhetett sor 1918. április 16-án arra az összejövetelre, amely elfogadta az Asociația pentru Studiul și Reforma Socială (Társadalomtudományi és Reformügyi Egyesület) megalakításáról szóló felhívást.

Az ország sokoldalú modernizációját célzó társaság a társadalomtudományok fejlesztését, hasznosítását tekintette a reformfolyamat zálogának, mégpedig mindezt nemzetközi tudományos kapcsolatokra támaszkodva. Éppen ezért még a Nemzetközi Szociológiai Intézet újraszervezését megelőzően, a rendszeres szociológiai találkozók újraindítása előtt, számos nyugati szociológus volt vendége az időközben Institutul Social Român (Román Társadalmi Intézet) névre átkeresztelt egyesület rendezvényeinek (például Célestin Bouglé, Eric Drumond, Guillaume Léonce Duprat, Edouard Lambert, Gaston Richard, Albert Thomas, Henry Gruchy Franciaországból, Werner Sombart, Ferdinand Tönnies, Leopold von Wiese Németországból és William Smith Culbertson, James T. Shotwell az Amerikai Egyesült Államokból).

A neves romániai és külföldi munkatársak bevonásával kibontakoztatott tudományos élet mellett (aminek gyakran volt társadalompolitikai kihatása is) Gusti 1925-ben elindította az utóbb híressé vált rendszeres falukutatás folyamatát. Ezzel részben saját eredeti monografikus szociológiai szemléletét igyekezett alátámasztani-finomítani, részben a falu aggasztó társadalmi helyzetét kívánta részletekbe menően feltárni. Az utóbbi törekvése végső soron egy összetett falugondozási, társadalommodernizálási modell és módszertan kidolgozását is célozta. Az évről évre ismétlődő nyári terepmunka körül ala-

kult ki a Bukaresti Szociológiai Iskola, amely fiatal, az első világháború után végzett kutatókat tömörített Gusti köré. Így aztán egyre inkább nemcsak szociológiát importált Románia, hanem újdonságot is produkált. Megnövekedett a nyári, kollektív, multidiszciplináris falukutatás módszere és gyakorlata iránti érdeklődés, s már 1930-tól kezdődően minden monografikus kutatáson külföldi kutatók is részt vettek. Másrészt pedig egyes román kutatók beszámolóí is érdeklődést keltettek az időközben megélnékült nemzetközi szociológiai élet rendezvényein. Kétségtelen, hogy a román szociológia külföldi megismertetésében nagy szerepet játszott Gusti első tanársegéde, Gheorghe Vlădescu Răcoasa, aki a genfi Nemzetközi Munkaügyi Hivatal román referenseként minden fontosabb nyugati szakértekezleten részt vett. „A szociológia utazó nagykövete”-ként számon tartott szociológus munkássága alig ismert. Nyilvánvaló, hogy a Gusti-féle monografikus szociológia romániai és külföldi ismerteté válásában az is közrejátszott, hogy a professor jó érzékkel nyúlt a sajtó kínálta népszerűsítő lehetőségekhez. Tudta ugyanis, hogy újat alkotni a periférián is lehetséges, de az, hogy ezt észre is vegyék, netán el is ismerjék a nyugat-centrikus akadémiai életben, cselekvő hozzáállás nélkül szinte lehetetlen. E tekintetben (is) megelőzte korát – legalábbis Kelet-Európában. Külföldre küldött fiatal munkatársait nem csupán a szociológia állásáról faggatta, hanem például kiállítási technikákról is.⁷

A harmincas évek elején, tudományszervezői hivatása mellett, Gusti – a parasztpárti kormányzat alatt – fontos intézmények irányítását vállalta,⁸ sőt négy évig a bölcsészkar dékáni tisztségét is betöltötte. A rendkívül ingatag politikai helyzet ellenére vállalta az oktatásügyi tárca irányítását, mert a parasztpárt támogatta újjátörekvéseit. Reformeri alapállása mellett (mert nála nyilván a vezetés egyenértékű volt a korszerűsítéssel) sohasem feledkezett meg a szociológia intézményesítésének növeléséről, amiben iskolájának nemzetközi integrációja, saját monografikus szociológiájának elismertetése is fontos szerepet töltött be.

Nem túlzás azt állítani, hogy Gusti nem vállalt volna olyan közéleti szerepet, amelyben nem szolgálhatta volna tudománya konszolidációját. Ezért tett eleget II. Károly felkérésének 1934-ben, hogy új alapokra helyezze a Károly Herceg Királyi Kulturális Alapítvány vezetését is. Itt ugyanis lehetősége nyílt arra, hogy a falukutatás folytatása mellett életbe léptesse falumodernizációs

⁷ Anton Golopenția *Informație despre expoziția Deutschland și propuneri în privința Pavilionului românesc de la expoziția internațională din 1937* (Tájékoztatás a Deutschland-kiállításról és javaslat az 1937-es Nemzetközi kiállítás román pavilonjára vonatkozóan) című elemzése Gusti kérésére készült, mert már az 1937-es párizsi világhiállítás román pavilonja tervein dolgozott. L.: GOLOPENȚIA, Anton: *Rapsodia epistolară*, III., ed. Sanda Golopenția, Editura Enciclopedică, București, 2012, 397–409. p.

⁸ 1929-től az újonnan létrehozott Állami Monopóliumok Háza, az Országos Szövetkezeti Hivatal és a Rádió Társaság elnöke 1932-ig, amikor az oktatásügyi tárca élére kerül.

elképzeléseit is. Ez az *alkalmazott szociológia* akkortájt ritka jelenség volt Európában, s az itt felmutatott újítások szintén öregbítették a professzor hírnevét. Emellett Gusti elérte, hogy 1919-ben alapított folyóirata, az *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială* (Társadalomtudomány és -reform Archívuma) a Nemzetközi Szociológiai Intézet hivatalos orgánumává váljon.

A legjelentősebb kapcsolatépítési, integrációs eseményre azonban 1937 nyarán, a párizsi világkiállítás alkalmával került sor. A tekintélyes sikernek örvendő román pavilonnak Gusti volt kormánybiztosi rangú szervezője-irányítója. Természetesen Románia bemutatásában felhasználta falukutató munkatársai gyűjtését is, mintegy népszerűsítve tevékenységüket. De a legnagyobb szakmai sikert Gusti a kiállítás idejére időzített Nemzetközi Szociológia Kongresszuson aratta, amikor a Nemzetközi Szociológiai Intézet tagjai egyöntetűen szavazták meg a határozatot, hogy a következő, 14. kongresszust Bukarestben rendezzék meg Gusti professzor elnökletével. Tehát 1937 őszétől a Gusti-féle szociológiai iskola, sőt a szélesebb hálózata is mindent alárendelt az esemény sikeres lebonyolításának. Még nem találtam háttér-információt a szervezés rendszeréről, de a szórványosan fennmaradt anyagból világosan kideríthető Gusti elképzelése az 1939. augusztus végére tervezett kongresszusról. Saját holisztikus társadalomszemléletére támaszkodva nemcsak a Nemzetközi Szociológiai Intézet tagjait és póttagjait hívta meg a találkozóra, hanem azokat a szakembereket is, akikről tudta, hogy érdekeltek a *Város és falu* multidiszciplináris megközelítésében – ugyanis ilyen tág ölelésű volt a kongresszus témája. Egy másik igen fontos – mindmáig időszerű – kezdeményezése, a kelet-európai kollegák meghívása volt, ami arra utalt, hogy Gusti felmérte, milyen nagy esélyt jelent az európai periféria úttörő társadalomkutatói számára ez a szakmai összejövetel.

Az sem volt elhanyagolandó körülmény, hogy Gusti a Királyi Alapítvány vezetőjeként kieszközölte a vendégek részvételének részleges finanszírozását, mert a kongresszuson az alapítványi falumunka eredményeit is szándékában állt bemutatni (olykor helyszíni terepszemlék révén is). Sőt a szociológiai kongresszusok történetében először a bukaresti szervezők megígérték (és ezt be is tartották) a dolgozatoknak már a munkálatok előtt történő kinyomtatását. Sokatmondó fejlemény az is, hogy az 1938 elején bevezetett királyi diktátúra (amely lényegében a román fasiszta – legionárius – mozgalom előretörését szándékozott megállítani) nem mellőzte sem a Gusti-féle szociológiai iskolát, sem pedig a kongresszus szervezését. Mivel II. Károly egyetértett a professzor falufejlesztési és ifjúságpolitikai elveivel, messzemenően támogatta a Szociális Szolgálat Gusti-féle törvényét és az ennek értelmében létrehozott intézményt is. Ez lényegében, a román kutatóintézetek munkájának összehangolása mellett, általánosította a Királyi Alapítvány ama gyakorlatát, hogy fiatal egyetemi hallgatók és szakértelmiségiek szervezett falumunkát végezzenek. Ez az 1938 őszén létrehozott intézmény

tovább növelte a kongresszusszervezők hatékonyságát is. Gusti, minthogy 1939-ben a New Yorkban szervezett világkiállítás román pavilonjának kormánybiztosa is volt, diplomáciai csatornákat is felhasznált a kongresszus népszerűsítésére.

Ám 1939 augusztusában annyira feszültté vált Európában a politikai-katonai helyzet, hogy Gusti professzor és René Maunier, a Nemzetközi Szociológiai Intézet elnöke a kongresszus 1940 áprilisára halasztása mellett döntött. Előérzetük pontos volt, mert a tervezett tanácskozás harmadnapján, 1939. szeptember elsején a náci Németország megtámadta Lengyelországot, ami Európa-szerte olyan intézkedések foganatosítását követelte meg, melyek a kongresszus felfüggesztésével jártak volna. (Az már a történelem paradoxona, hogy Gustiék nem látták előre, ebből a *lokális* háborúból világégés lesz, és kártóan folytatták a kongresszusra tervezett publikációk nyomtatását.)

1940 tavaszán világossá vált a kongresszus *sine die* elnapolása, az évek során kiépített kapcsolatrendszer működésének leállítása. Ha a szociológusok látványosan nem is kerültek szembe egymással, mint a hadviselő államok, valamennyien saját túlélési stratégiájukkal voltak elfoglalva.

A sajátos magyar vonal

A fennebb vázolt Gusti-féle kapcsolatháló-építésben a magyar vonal fontos és ugyanakkor sajátos is volt. Mert nyilvánvalóan, más kelet-európai szociológiaiakhoz hasonlóan, a román is elsősorban francia hatás alatt állott, annak ellenére, hogy maga Gusti (és a többi szociológusprofesszor) német egyetemeken tanult. De nem volt elhanyagolható az angolszász kapcsolatháló sem. Továbbá a román-magyar kapcsolat fontossága nem az idézettségi index alapján ítéltető meg, hiszen itt is döntően francia, német, angol szerzőkre hivatkoztak a román szociológusok is.

A magyar kapcsolat rendhagyó volt, mert olyan időszakban alakul ki és mélyült el, amelyben az amúgy is feszült államközi viszonyok fokozatosan rosszabbodtak. Semmilyen más tudományos vagy kulturális téren nem volt ilyen folytonos a kapcsolat.

Ennek oka egyrészt az volt, hogy Gusti és iskolája homlokegyenest más volt, mint az elszigetelődést sarkalló nemzetépítő hivatalos kultúra, de más volt, mint a nyugatmajmoló művészeti irányzatok is. A Bukaresti Szociológiai Iskola nyitott volt a világ és a szomszédos kultúrák felé is, örömmel vette a közeledést és tudatosan terjesztette tapasztalatait.

Másrészt a magyar közeledés Gusti felé sajátos generációs jelenség volt. A húszas évek végére cseperedett fel az a nemzedék, amely az első világháború után végezte iskoláit. Az erdélyi és a magyarországi fiatalok közeledése a Gusti-féle szociológiához más-más okokban gyökerezett, ám voltak hason-

ló vonások is. Például az, hogy a határ mindkét oldalán az ifjú értelmiségi felfedezte a falut, de nem annak romantikus báját, hanem az elszegényedést és helyel-közzel az elnéptelenedést is. Az erdélyiek, a kisebbségi létélményből kiindulva, a társadalmi mozzanaton túl a faluba az etnikai megmaradás reményét is belevetítették. A magyarországi és az erdélyi fiatalok között az is számottevő különbséget jelentett, hogy míg a budapestiek Gusti felé tájékozódásában egyfajta adys-bartókos lendület feszült a konzervatív nacionalizmussal szemben, addig az erdélyi új nemzedék a csodavárás meddsőségéből felocsúdva a bukarestiek szociológiájában találta meg az új romániai keretben érvényesíthető értelmiségi stratégiát.

Látható tehát, hogy Gustiék sokirányú kitörési-közeledési kísérlete termékeny talajra talált a harmincas évek elejétől az új magyar nemzedék körében. Ennek az időszaknak az volt a jellegzetessége, hogy ezek a kapcsolatok folyamatosan fejlődtek. De felmerül a kérdés: 1930 előtt nem történt semmi? Még alkalmi találkozásokra sem került sor? Mert a húszas években is művelték a szociológiát, ha nem is egyetemi keretek között. Nos, a régebbi romániai szociológiatörténet nem is említi Gusti és Jászi Oszkár 1923-as találkozását Bukarestben. Pedig ez a találkozás szimbólumértékű volt. Ekkor Jászi, a magyar szociológia első műhelyének, a Társadalomtudományi Társaságnak a megteremtője már ötödik éve emigrációban élt Bécsben. Minthogy egy időre amerikai egyetemen próbált elhelyezkedni, a bukaresti hatóságoktól kért és kapott segítséget az amerikai beutazáshoz. Noha már korábban kivívta a demokratikus román értelmiség rokonszenvét, bukaresti látogatásain újabb híveket szerzett, főleg az újságírói elit körében. Egyre-másra jelentek meg cikkek, interjúk a bukaresti sajtóban. Különösen a Grigore Gafencu vezette *Revista Vremii* (Korunk folyóirata) fogadta barátsággal, ahol több cikkét is közölték. De találkozott – hogy csak az ismertebbeket említsem – Ion Gheorghe Duca liberális külügyminiszterrel, Nicolae Lupu és Ion Mihalache parasztpárti vezetőkkel, és persze a már régebről ismert erdélyi politikusokkal, mint Iuliu Maniu vagy Octavian Goga. A vezető értelmiségiek közül Constantin Rădulescu-Motrut és Dimirie Gustit kereste fel, s az utóbbi tett rá nagyobb hatást. Naplójában így írt benyomásairól: „Gusti professzornál. Igen intelligens és sokat olvasott ember. Társadalomtudományi Társaságuk sokban hasonlít a miénk első évtizedére. A román helyzetet meglehetősen sötétnek látja. Cikkét kért folyóirata számára, s a jövő évre előadást a dunai konföderációról.”⁹ E vázlatos bejegyzésről is jól látni, hogy milyen alapos eszmecsere történt, ha Jászi megállapíthatta a hasonlóságot a két társaság között. És Gusti is felmérte beszélgetőpartnere jelentőségét, ha cikket és előadást kért tőle.

⁹ JÁSZI Oszkár *Naplója 1919–1923*, s. a. r. Litván György, MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2001, 369. p.

Konkrét jelentőségén túl is sokatmondó volt e találkozás a szociológiai múlt kutatása szempontjából, mert két szociológiai iskolát teremtő személyiség találkozott Bukarestben, az egyik amerikai emigrációba kényszerült, miután munkatársai is hasonló sorsra jutottak, a másik éppen hogy elindult az iskolaépítés felé. Bármennyire különböző arcélú szociológiát műveltek, reformista, modernizáló szándékuk szükségszerűen összekapcsolja a különböző korokban működő két iskolát. (Nem véletlen, hogy a Jászi-követő erdélyi román értelmiségiek, mint amilyen Ion Clopoșel és Cornel Groșoreanu volt, nagy rokonszenvvel figyelték és támogatták Gusti tevékenységét is.) És még egy hasonlóság: miként Jászi iskoláját antidemokratikus rendszerek szüntették meg a húszas évek elején, ugyanígy a Gusti-iskola is, húsz évvel később, a sztálini stílusú diktatúra áldozata lett.

Visszatérve az eredeti gondolatmenethez, ahhoz, hogy miként vált viszonylag folytonossá a román–magyar együttműködés, hangsúlyoznom kell, hogy a kezdet egybeesik a Kolozsváron létrejött Erdélyi Fiatalok elnevezésű csoportosulás és annak azonos című folyóirata 1930-as indulásával. Abban az évben a még joghallgató Mikó Imre magyar diákegyesületük engedélyeztetése ügyében Bukarestben járva felkereste Gusti professzort is. Gusti nemcsak támogatásáról biztosította, de kiadványokkal is ellátta. A továbbiakban nyomon lehet követni azt, ahogyan az Erdélyi Fiatalok készülődését a falumunkára befolyásolták a bukaresti szociológusok tanulmányai. Időközben a gazdasági válság okozta politikai zűrzavar mindkét tömörülésben feszültségeket okozott. Az 1925 óta harmonikusan építkező Gusti-iskolát, éppen a professzor miniszteri mandátuma alatt (bizonyos mértékben annak okán), belső érdekellentétek kezdtek felmorzsolni, ami a következő években a légionárius mozgalomhoz csatlakozó kis csoport kiválásával és szembefordulásával végződött. Az Erdélyi Fiatalok mozgalmát is belső feszültségek osztották meg, részben a tiltott politikai szerepvállalás, részben felekezeti elkülönülések okán. Ezek a válságok azonban sem a román, sem a magyar falukutató, modernizáló irányzatokat nem szüntették meg. Gustinak az eléggé soha nem értékelt döntése, hogy 1934-ben vállalja a Királyi Kulturális Alapítvány vezetését, mentőöv szerepét játszotta a Bukaresti Szociológia Iskola életében, de *mutatis mutandis* a magyar fiatalok falukutatása szempontjából is hasznos volt. Végre sikerült Gustinak megvalósítania a falufejlesztés régen megálmodott tervét és azt, hogy a fiatal értelmiségiek ténylegesen vállalhassák ezt a feladatot. Így az 1932-től szünetelő kollektív monografikus kutatások új lendületet kaptak, s ezekkel párhuzamosan rajzoltak ki nyaranta a királyi diákcsoportok, évről évre egyre több faluba. Ez a kettős stratégia jellemezte a Gusti-iskola tevékenységét 1934 és 1939 között, s ez láthatóan rokonszenves volt a már két táborban csoportosuló (*Erdélyi Fiatalok* és a *Hitel*) fiatal magyar értelmiségiek számára is. Így kerülhetett sor arra, hogy az alapítványi szociológusok – főleg Octavian Neamțu – meghívására három

magyar, Haáz Ferenc Rezső, Hegyi István és Váró György részt vegyen a stănești vezetőképző táborban, ahol a majdani falumunkára induló csoportok irányítóit oktatták. Itt kell megemlíteni egy lényeges mozzanatot: a közeledésnek lendületet adott az is, hogy az erdélyi eredetű Gusti-munkatársak – Anton Golopenția, Traian Herseni, Octavian Neamțu, Mihai Pop, George Retegan – jól tudtak magyarul, tájékozódtak a magyar sajtóban és a szakirodalomban, adott esetben közbenjártak a kapcsolatok működtetéséért. A harmincas évek közepén megkönnyítette a kommunikációt az is, hogy az *Erdélyi Fiatalok* munkatársa, Bakk Elek beiratkozott a Bukaresti Tudományegyetem bölcsészkarára, hogy szociológiát Gustitól és munkatársaitól tanuljon. Kulcsfigurája lett a falumunkát szervező alapítványi szociológusok és az Erdélyi Fiatalok hasonló törekvésének. Más irányból, és főleg a monografista szociológiaelméleti és módszertani eredményei elsajátítása érdekében közeledett a bukaresti kollégák felé a *Hitel*-munkatárs Venczel József. Már a vonatkozó szakirodalom ismeretében, Traian Herseni javaslatára és Gusti engedélyével fél évet töltött Bukarestben, ahol főleg a Szociológiai Szeminárium archívumát tanulmányozta. Talán nem tévedek, ha azt állítom, hogy senki nem ismerte oly mélyrehatóan a Gusti-iskola kutatási módszertanát, eredményeit, mint Venczel József.

A bukaresti szociológusok és a kolozsvári magyar fiatalok között létrejött párbeszéddel párhuzamosan kialakult a Bukarest–Budapest kapcsolat is. Ennek első mozgatója a még egyetemi hallgató Lükő Gábor volt. 1931-ben azért iratkozott be a Bukaresti Egyetemre, hogy megismerje a román nyelvet, majd a népi műveltséget. Talán nem volt a véletlen műve, hogy Henri H. Stahl – Gusti egyik legközelebbi munkatársa – megismerkedésük napján, 1931 decemberében meghívta a románul még alig tudó Lükőt a besszarábiai Cornován végzendő pótkutatásra. Nem csoda, hogy Lükő a monografikus kutatás híve lett, mert további romániai kutatásaihoz, a moldovai csángók kérdésköréhez is Gustitól és csoportjától kapott szakmai útmutatást és segítséget. És amikor 1933-ban a két ország elmérgesedett viszonya miatt távozásra kényszerült, Gusti és munkatársai jártak közben, hogy Lükő kiutasítása ne legyen durva. Tény, hogy a fiatal csángókutató hazatérve Budapestre nem hogy háborgott volna félbeszakított kutatásai miatt, hanem szóban és írásban igyekezett propagálni Gusti és iskolája tanait. Részben az ő hatására kerekedett fel az a Németh László vezette szociográfuscsoport, amelynek tagjai 1935 nyarán hosszan elbeszélgettek Gustival és munkatársaival Bukarestben, majd meglátogatták az erdélyi román hegyi faluban, Újradnán kutató szociológusokat. Útközben találkoztak magyar értelmiségiekkel is. Ez a látogatás kétségtelenül hozzájárult Gusti szerteágazó tevékenységének és személyiségének a jobb megismeréséhez, noha Németh László beszámolója a *Tanúban*, élénk vitát váltott ki. Nem annyira a Gustit és iskoláját dicsérő passzusok miatt marasztalták el a szerzőt, hanem az erdélyi magyar értelmiség kemény

bírálatáéért. Tény, hogy a monografikus szociológia hatása fokozódott a magyar szociográfiában, s a módszert használó népi írók egyike-másika még a hetvenes években is emlegette. Például az amerikai emigrációban élő Kovács Imre az idegen hatásokról érdeklődő Huszár Tibornak így emlékezett: „A legjobban talán Gusti társadalomkutatása impresszionált engem. Róla tudtam a legtöbbet. Ugyanakkor talán ez egyfajta inspiráció is volt, hogy miért csak a románok, miért csak Gusti az, akinek nemzetközi neve volt, és nekünk miért nem?”¹⁰

Ennek a pezségnek tulajdonítható, hogy a bukaresti szociológiai kongresszus szervezői számos magyarországi társadalomkutatónak küldtek névre szóló meghívót. Gusti 1919-ben alapított folyóirata, az *Arhiva* utolsó, 1943-ban megjelentetett francia nyelvű változata közölte a háború kitörése miatt elnapolt kongresszus dokumentumait.¹¹ Ezek között szerepel a magyar meghívottak lajstroma: Czettler Jenő, Dékány István, Féja Géza, Györffy István, Hévei László, Kerék Mihály, Kovács Imre, Lükő Gábor, Ortutay Gyula, Szabó Zoltán, Weis István.

Az már nem Gustin és munkatársain múltott, hogy közeledési kísérleteik nem mindig vezettek eredményre. Hiába vállalt kezességet Neamțu és Golopenția az Udvarhely megyei Siklód magyar munkacsoportjának szakmai ellenőrzése-támogatása révén a Bakk Péter vezette falumunkáért, a hatalmon lévő liberális kormány megyei hatóságai nem engedélyezték annak lebonyolítását. S az sem a Gusti-iskola szervezőképességén múltott, hogy az 1939-es nemzetközi szociológiai kongresszusra nem került sor. A Gusti-iskola képviselői akkor szóltak utoljára közvetlenül a szakma képviselőihez, amikor az európai politika-katonai feszültség miatt kénytelenek voltak táviratilag értesíteni a jelentkezőket az bukaresti esemény elnapolásról.

Utószó helyett

Annak ellenére, hogy 1939 őszén felfüggesztették a Szociális Szolgálat intézményét, hogy Gusti lemondott alapítványi vezető szerepéről, hogy munkatársait az általános mozgósítás miatt több-kevesebb időre behívták katonai szolgálatra, a kongresszusra szánt kötetek nagy része 1939 végére, 1940 elejére elkészült. Gustinak arra is volt gondja, hogy a beküldött dolgozatokból összeállított köteteket, valamint több franciára és angolra fordított román tanulmányt elküldje a világ fontosabb könyvtáraiba. Így, noha a kongresszus elmaradt, írásos nyoma megmaradt. Igaz, a háború miatt nem tölthette be

¹⁰ HUSZÁR Tibor: *Beszélgetések*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983, 75. p.

¹¹ *Archives pour la Science et la Réforme Sociales*, vol. 16, 1943/1-4, 327. p.

szellemi-szakmai erjesztő funkcióját, de ezek a kötetek pontos keresztmetszetét adják a harmincas évek szociológiájának, amit rendkívül tanulságos lenne górcső alá venni.

Ilyen körülmények között a román–magyar szociológiai kapcsolatokban is szüneteltek a személyes találkozások. De a korábbi erjesztő hatás nem szűnt meg. Nemcsak arról van szó, hogy a háború alatt a magyar szakirodalomban rangos elemző tanulmányok jelentek meg, de Venczel József is a gustiánus elvek mentén folytatta diákjaival társadalomkutatói munkásságát.